

Rangaistus ja tunnustus

1. Tutkimuksen taustasta

Rikoksen tunnustamisen oikeuspoliittinen painoarvo on muuttunut viime vuosina. Kyseinen muutos ilmenee ennen muuta vuonna 2015 omaksutun syyteneuvottelujärjestelmän muodossa. Rangaistuksia on toki voitu lieventää tunnustusten perusteella jo ennen syyteneuvottelusääntelyä muun muassa rikoslain 6 luvun 6 §:n mukaisen tunnustussäännöksen nojalla, mutta syyteneuvottelusääntelyn on tästä huolimatta katsottu edustavan perustavanlaatuisia muutoksia perinteisesti hahmotettuun rikosoikeuteen.

Vielä 1900-luvun alkupuolella vallinneiden tekijärikosoikeudellisten argumenttien mukaan tunnustuksen merkitystä perusteltiin rikosentekijän suhtautumiseen ja erityisestäävyyteen liittyvin näkökohdin. Tekijärikosoikeusajattelun mukaan tunnustavaa rikosentekijää ei ollut tarpeellista rankaista täydellä voimalla, sillä tunnustus osoitti rikosentekijän katumusta, muuttunutta suhtautumista sekä näiden kautta yhteiskunnan vastaisen tahdon ja vaarallisuuden vähentymistä.

Saavuttaessa 60- ja 70-lukujen tienoille siirryttiin kuitenkin tekorikosoikeudelliseen järjestelmään, jossa rikosoikeuden käyttö kytketään ulkoisesti havaittaviin konkreettisiin tekoihin tai laiminlyönteihin. Tällaisen uusklassisen järjestelmän mukaan rankaisemista ei enää yhdistetä esimerkiksi yksilöiden asennoitumiseen, ajatteluun tai elämäntapaan. Uusklassisessa järjestelmässä vain teot ovat rikosoikeudellisesti merkityksellisiä.

Tällaiset muutokset rangaistuksen käytön rangaistusteoreettisissa ja kriminaalipoliittisissa perusteluissa vaikuttivat myös tunnustuksen huomioimiseen. Viimeistään vuosituhannen vaihteesta lähtien on katsottu, että tunnustuksista on syytä palkita rangaistuslievennyksin sen vuoksi, että tunnustaminen nopeuttaa rikosprosessia ja tuottaa kustannussäästöjä. Tunnustussääntelyn taustalla on toisin sanoen tavoite nopeuttaa rikosasioiden käsittelyä ja säästää rikosoikeusjärjestelmän rajallisia resursseja. Tunnustushuojennukset eivät enää perustu rikosentekijän vaarallisuuden, paatumuksen tai katumuksen arvottamiseen. Ri-

* *Jalo Vatjus-Anttila*, OTT. Lectio praecursoria Turun yliopiston oikeustieteellisessä tiedekunnassa 17.12.2022 pidetyssä väitöstilaisuudessa, jossa kirjoittaja puolusti väitöskirjaansa Rangaistus ja tunnustus. Rikoksen tunnustamisen rangaistusteoreettiset, kriminaalipoliittiset ja lainopilliset perusteet.

koksentekijöitä on sen sijaan aiheellista kannustaa tunnustamaan rangaistushuojennuksin, sillä tunnustukset tuottavat kustannussäästöjä ja muita konkreettisia hyötyvaikutuksia. Perusidealtaan rikoksen tunnustamisen arvo ja merkitys ovat nykypäivänä siis varsin selväpiirteisiä. Tunnustussääntely ja sen soveltaminen nivoutuvat erottamattomasti prosessitaloudelliseen tarkoituksenmukaisuusharkintaan.

Tuoretta syyteneuvottelujärjestelmää voidaan pitää kyseisen muutoskaaren kruununjalokivenä niin hyvässä kuin pahassa. Perinteiseen rikoslain 6 luvun 6 §:n mukaiseen tunnustussääntöseen verrattuna syyteneuvottelusäännökset mahdollistavat ensinnäkin nimensä mukaisesti rikoksentekijän ja syyttäjän välisen neuvottelun. Neuvottelun lopputuloksena rikoksentekijä tunnustaa tekonsa, ja tunnustuksen vastineeksi syyttäjä voi rajoittaa esitutkintaa sekä jättää syyttämättä muista kuin tunnustetuista teoista. Syyttäjä voi myös sitoutua vaatimaan rangaistusta lievennetyltä rangaistusasteikolta, mitä tuomioistuimella on velvollinen noudattamaan. Syyteneuvottelu mahdollistaa myös täysimittaista oikeudenkäyntiä kevyemmän tunnustusoikeudenkäynnin, jossa ei lähtökohtaisesti esitetä muuta näyttöä vaan jossa tunnustaminen toimii pääasiallisena näyttönä. Kaikissa mainituissa ratkaisuisa syyttäjän päätöksentekoa ohjaavat keskeisellä tavalla tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat. Kyse on toisin sanoen tarkoituksenmukaisuusharkinnasta, jossa syyttäjän päätökset ovat sidoksissa siihen, minkä soveltamisratkaisun hän ajattelee johtavan tarkoituksenmukaisimpiin seurauksiin tulevaisuutta ajatellen.

Syyteneuvottelujärjestelmää vanhempi tunnustussääntely poikkeaa edellä kuvailusta useassa suhteessa. Vanhemmat säännökset eivät esimerkiksi mahdollista tunnustusperusteista esitutkinnan rajoittamista ja syyttämättä jättämistä, tunnustus käsitellään tavanomaisessa täysimittaisessa oikeudenkäynnissä, eikä syyttäjä voi antaa tunnustavalle rikoksentekijälle mitään takeita siitä, että tunnustus tulee oikeudenkäyntivaiheessa vaikuttamaan hänen eduksensa. Osin näistä syistä tunnustuksia ei ennen syyteneuvottelujärjestelmää juuri esiintynyt eikä perinteistä tunnustuslievennystä vastaavasti juuri sovellettu.

Perinteisen tunnustussääntelyn vähäinen soveltaminen ja samanaikainen kriminaalipoliittikan sekä seuraamusjärjestelmän kustannustietoisuuden lisääntyminen tarjosivat näin ollen tilaisuuden syyteneuvottelujärjestelmän omaksu- miselle. Syyteneuvottelun toimintaa ohjaavana tavoitteena on saavuttaa kustannussäästöjä koko rikosprosessiketjun ajalta. Uusi syyteneuvottelujärjestelmä merkitsee ja havainnollistaa kiteytetysti siis tunnustuksen oikeuspoliittisen painoarvon kasvamista ja erityisesti kustannusnäkökohtiin palautuvan tarkoituksenmukaisuusargumentaation vahvistumista jopa lainkäyttötason ratkaisuisa.

Samalla tämä muutoskaari ilmentää nähdäkseni yleisen rangaistusteoreettisen ajattelun ja kriminaalipoliittisen ilmaston muutosta. Tarkoituksenmukaisuusnäkökohdat ohjaavat syyteneuvottelun havainnollistamalla tavalla aikaisempaa konkreettisemmin seuraamusjärjestelmän tavoitteenasettelua ja toimintaa

myös yleisellä tasolla – osin jäsentymättömään lopputulemaan johtavalla tavalla. Muun ohella rikosoikeuden kustannustehokkuuteen, yleisestäävyyteen ja erityisestäävyyteen liittyvät tavoitteet sekä eritoten niiden toteuttamisessa hyödynnetyt keinot ovat tämän myötä osin ristiriidassa. Vaarana on, että seuraamusjärjestelmästä muodostuu epäkoherentti ja tätä myöten tehoton kokonaisuus.

2. Tutkimustehtävistä ja niiden toteuttamisesta

Tunnustussäätelyn muutokset ja haasteet ovatkin ainakin osittain seurausta seuraamusjärjestelmän yleisen tavoitteenasettelun tietystä jäsentymättömyydestä. Samalla tunnustussäätelyn muutokset ja haasteet myös osaltaan ilmentävät kyseistä jäsentymättömyyttä. Kyseinen problematiikka muodostaa tutkimukseni ytimen. Tutkimukseni päätehtävänä on ollut tunnustuksen roolin jäsentäminen seuraamusjärjestelmässä ja sen perusteluissa. Tutkimustehtäväni täyttämiseksi selvitin, minkälainen rooli tunnustuksella tulisi olla seuraamusjärjestelmässämme sen toimintaa ohjaavien vaatimusten kannalta – eli miksi, miten ja minkälaisen tunnustuksen tulisi vaikuttaa rangaistuksen käyttöön liittyviin ratkaisuihin. Tutkimustehtäväni tavoitteena oli niin ikään selvittää, mihin suuntaan kriminaalipoliittista tavoitteenasettelua, seuraamusjärjestelmän toimintaa ja käsityksiämme rangaistuksen käytön tehtävistä tulisi yleisellä tasolla viedä. Tunnustusnormistoa ei nimittäin ole mielekästä tarkastella irrallaan laajemmasta seuraamusjärjestelmällisestä kontekstista. Tämä on edellyttänyt kriittisen tarkastelun ulottamista myös seuraamusjärjestelmään itseensä, sillä sen viimeaikaiset muutostrendit, kehityspaineet ja vallitsevat rangaistusteoreettiset käsitykset eivät ole syyteneuvottelun ulkopuolisinkaan osin täysin ongelmattomia.

Aloin toteuttaa tutkimustehtäväni tarkastelemalla rangaistusteorioiden sekä rangaistuksen käytön kriminaalipoliittista tavoitteenasettelua. Kyse on toisinsanoen rangaistuksen käytön perusteisiin kohdistuvasta analyysistä – miten rankaiseminen voidaan oikeuttaa ja miten rangaistusta tulee kyseisen oikeutuksen ja eritoten sen mukaisten rajoitusten myötä käyttää. Koska tarkasteltavana kysymyksenä on tekojen – kuten rankaisemisen – moraalinen oikeutus, tutkimusmenetelmäni lainaavat tältä osin vaikutteita moraalifilosofiasta.

Rangaistusteoriat toimivat samalla rikoslainopillisten tulkinta- ja systematisointikannanottojeni pohjana. Tutkimuksessani hyödyntämäni lainopillista metodologia voidaan tämän myötä kuvailla kriminaalipoliittisesti ja rangaistusteoreettisesti orientoituneeksi objektiivis-teleologiseksi rikoslainopiksi. Teleologinen – eli lain taustalla olevat arvot ja tavoitteet huomioiva – systematisointi- ja tulkinta-asetus kiinnittyy rikosoikeuden taustalla oleviin, ja tutkimuksessani

muotoilemiini, rangaistusteorioihin sekä kriminaalipoliittisiin arvo- ja tavoitepäämääriin.

3. Rangaistuksen oikeutus ja tarkoitusperät

Tutkimukseni tulosten perusta on havaintoni, jonka mukaan rikosoikeudellisen reagoinnin tarkoituksenmukaisuuteen ja kustannustehokkuuteen palautuvien argumenttien painoarvo on voimistunut myös syyteneuvottelujärjestelmään ulottuvien osin. Tulevaisuuteen kohdistuvat tarkoituksenmukaisuusargumentit näkyvät väitteeni mukaan alati selvemmin jopa lainkäytön tasolla sen sijaan, että ne ohjaisivat lähinnä lainsäätäjän toimintaa. Huomionarvoista on lisäksi se, että seuraamusjärjestelmän toiminnassa vaikuttavat yhtäaikaaisesti useamman kaltaiset – toisistaan eriävät – tarkoituksenmukaisuusperusteet ja tavoitteenasettelut. Tarkoituksenmukaisuusargumentit eivät tyhjene ainoastaan yleisestäävyyteen tai kustannustehokkuuteen liittyviin tavoitteisiin, vaan esimerkiksi erilaiset hoito- ja kuntoutusajatteluun liittyvät näkökohdat ovat samanaikaisesti vahvistuneet.

Muutossuunta on ongelmallinen useammallakin tavalla. Yksittäisissä tapauksissa tarkoituksenmukaiset ratkaisut eivät välttämättä muodosta laajemmasta näkökulmasta tarkasteltuna mielekäästä systeemiä esimerkiksi yleisestäävyyksmekanismin kannalta. Mikäli rangaistuksen käyttö perustettaisiin yksittäisissä tapauksissa puhtaaseen tarkoituksenmukaisuusargumentaatioon, rangaistukset eivät tällöin pohjautuisi tehtyihin rikoksiin vaan rangaistuksen oletettuihin hyötyvaikutuksiin kulloisessakin ratkaisutilanteessa. Tämän myötä rangaistuskäytännöstä tulisi laajemmasta mitassa varsin ennakoimaton ja epäjohdonmukainen, mikä olisi haitallista yleisestäävän vaikutusmekanismin kannalta.

Puhdasta tarkoituksenmukaisuusajattelua on käsitykseni mukaan syytä välttää myös periaatteellisemmista syistä. Problematiikka palautuu tältä osin siihen, mikä on oikein (eli moraalista). Tutkimuksessani olen lähtenyt käsityksestä, jonka mukaan moraalilla edellyttää inhimillistä järkeä ja sen noudattamisen kannalta tarpeellista autonomiaa. Tätä seuraten ihmisiä tulisi kohdella moraaliseen harkintaan kykenevinä ja siihen oikeutettuina autonomisina toimijoina, sillä muutoin toimittaisiin moraalien ennakkoehtojen ja täten moraalien vastaisesti. Ihmisarvon ja tätä määrittävän tahdonautonomian tulisi käsitykseni mukaan olla sellaisenaan vaalittavia itseisarvoja myös rikosoikeudessa, jolloin niitä ei saa uhrata muiden intressien toteuttamiseksi.

Tapauskohtaisesti tarkoituksenmukaisen ja tämän myötä mahdollisesti arvoneutraalin rangaistuksen käytön vaaranpaikkana on kuitenkin juuri se, että se ei kohtele yksilöitä moraaliseen harkintaan kykenevinä ja oikeutettuina subjekteina. Jos yksilön käyttäytymistä ohjataan ainoastaan ulkoisien vaikuttimien,

kuten rangaistuksen pelon, voimaan tukeutuen, yksilöä ei kohdella autonomisena subjektina.

Täten väitän, että rangaistuksen tarkoituksena tulisi rikastuttaa nimenomaisella absoluuttisella velvollisuudella kohdella ihmisiä aina myös päämäärinä siinä siten, että kyseinen velvollisuus ei olisi alisteinen ja ainoastaan rajoittava rangaistuksen käytännöllisiin tehtäviin nähden. Toisin sanoen yksilöautonomian kunnioittamisen tulisi sellaisenaan olla rangaistuksen absoluuttisesti velvoittava tarkoituksena, josta ei tulisi tinkiä muiden intressien (kuten kustannusnäkökohtien) niin vaatiessa.

4. Tunnustuksen asema seuraamusjärjestelmän systematiikassa

Kyseiset näkökohdat pätevät myös tunnustuksen huomioimisessa. Tunnustaminen systematisoidaan nykyään rikosteen ulkopuoliseksi mittaamisperusteeksi, jolla ei ole suoraa kytkentää suhteellisuusperiaatteen mukaiseen rankaisemiseen ja moitearvosteluun. Mikäli syyteneuvottelu hahmotetaan tehdystä rikoksesta irralliseksi arvoneutraaliksi kaupankäynniksi rangaistuksesta, rangaistuksen moiteviestinnällinen vaikutus voi heikentyä niin yksittäistapauksellisella kuin yleispreventiivisellä tasolla. Esimerkiksi puhtaasti resurssisäästöihin tähtäävä syyteneuvottelujärjestelmä voi nyky muodossaan heikentää rikosoikeusjärjestelmän uskottavuutta, luotettavuutta ja täten yleisestävää vaikutusta. Kustannukset ja muut yksittäistapaukselliset hyötyargumentit eivät saisikaan poistaa pohjaa siltä, että rangaistuksen käyttö koetaan oikeudenmukaiseksi, tarpeeksi varmaksi ja yhdenvertaiseksi niin tapauskohtaisesti kuin yleisellä tasolla.

Tästä seuraten tunnustus tulisi systematisoida osaksi arvolatautunutta moitekommunikaatiota niin sanotun laajennetun suhteellisuuskäsityksen alaisuudessa. Tunnustuksen tulisi väitteeni mukaan siis vaikuttaa rikoksentehtäjän ansaitseman moitteen määrään. Seuraamusjärjestelmän tulisi kannustaa omista arvoista lähtöisin olevaan tunnustamiseen eikä turvautua ainoastaan ulkoisten motiivien voimaan. Rikoksentehtäjän arvoja puhuttelevalla vetoamisella ja tämänmukaisella kohtelemisella voi olla ulkoisia vaikuttimia suurempi merkitys käyttäytymisen ohjaamisessa jopa syyteneuvottelun ydinalueeseen kuuluvissa talousrikoksissa. Tämä on merkityksellistä paitsi yksittäisen rikoksentehtäjän myös suuren yleisön oikeudenmukaisuuskäsityksien ja täten yleisestävyyssmekanismien tehokkuuden kannalta.

Systematisoimista moitteeseen vaikuttavien perusteiden alaan puoltaa myös se, että muutoin äärimmäisen seuraushakuisen syyteneuvottelusääntelyn myötä myös perinteisen lieventämisperusteen tulkintakäytännöstä on vaarassa tulla varsin seuraushakuinen. Ilman kytkentää syyllisyysajatteluun perinteisen lie-

ventämisperusteen soveltamisedellytykset ovat vaarassa korostaa liikaa konkreettisesti toteutuneita prosessissästöjä. Tällöin rangaistushuojennukseen ei riittäisi rikoksenteikijän vilpityn tunnustus, jonka hän tekee siinä virheellisessä uskossa, että hänen toimintansa tuottaa kustannussäästöjä. Tämä voi johtaa tunnustuskynnyksen nousemiseen ja täten sääntelyn tavoiterationaalisuuden (eli kustannussäästöjen tavoitteen) vastaiseen lopputulemaan. Yksittäistä tunnustusta ei toisin sanoen tulisi arvottaa pelkästään sen tuottamien hyötyjen kautta, vaan vilpittömästä tunnustuksesta tulisi palkita sellaisenaan riippumatta sen seurauksista.

Huomionarvoista tältä osin on kuitenkin se, että seuraushakuisuuden vastapooliksi miellettyjä edistämisyrittäjänsä subjektiviivisia elementtejä ei ole väitteeni mukaan syytä sitoa tekijäsyllisiin perusteisiin. Edistämisyrittäjänsä ei siis tarvitse liittää rikoksenteikijän persoonallisuuteen, eikä yrittäjänsä tule tehdä päätelmiä tuosta persoonallisuudesta. Riittävä – ja toisaalta vähintäänkin edellytettävää – on se, että rikoksenteikijä on käsityksensä mukaisesti kontrollissa tutkinnan edistämisestä siten, että hän voi vapaaehtoisesti valita, pyrkiikö edistämään tutkintaa ja vaikuttaako omasta tahdostaan sen edistymiseen. Kyse on väitteeni mukaan eräällä tapaa seuraushakuisuutta ja tekijäsyllisyyttä painotavien mallien väliin jäävästä kolmannesta systematisointi- ja tulkintamallista.

Väitän toisin sanoen, että rikoksen tunnustamisella tulisi olla yhteys moitearvosteluun niin tehostomien edistämisyrittäjänsä huomioimisen varmistamiseksi kuin siksi, että rankaiseminen ja tunnustuksen huomioiminen puhuttelisivat rikoksenteikijää moraalisesti kykenevänä subjektina. Tunnustukselle annettavan moraalisen värityksen myötä tunnustushuojennuksia ei lopulta koeta välttämättä epäoikeudenmukaisiksi myöskään suuren yleisön silmissä.

Aineellisen rikosoikeuden lisäksi tunnustussääntely vaikuttaa olennaisesti myös rikosprosessiin ja sen tavoitteiden toteutumiseen. Uusi syyteneuvottelujärjestelmä edustaa muun muassa määräämisperiaatteen mukaisten aineiden lisääntymistä sekä yrittäjänsä vapauttaa resursseja vaikeampien ja vakavampien rikoskokonaisuuksien käsittelyyn. Niin sanottujen mammuttittujen käsittelyn tehostaminen voi edistää rikosoikeusjärjestelmän yleistä tehokkuutta (ja täten yleisestiviä vaikutuksia) mahdollistamalla voimavarojen hyödyntämisen yhä useammassa jutussa. Vaikka kyse on osin uutuuksista tekijöistä suomalaisessa rikosprosessissa, syyteneuvottelua ohjaavat useat laintasoiset rajoitukset, oikeusturvatakeet ja rikosprosessuaaliset periaatteet. Esimerkiksi itsekriminointisuoja, objektiivisuusperiaate ja tästä seuraava aineellisen totuuden kunnioittamisen vaatimus määrittävät olennaisissa määrin syyteneuvottelun rajoja. Väitän, että selkeine rajoituksineen jäsenettynä tunnustussääntely onkin yhteensovitettavissa oikeusturvatakeiden vaatimusten kanssa ja että tunnustussääntelyn voidaan katsoa toteuttavan legitimiin rikosprosessin arvoja ja tavoitteita.

5. Lopuksi

Kuten lectioni alussa totesin, on näin ollen ilmeistä, että tunnustamisen oikeuspoliittinen painoarvo ja seuraamusjärjestelmän toiminta ovat muuttuneet viime vuosina. Kaikki muutos ei kuitenkaan ole automaattisesti pahasta. Tarkoituksenmukainen ja oikeudenmukainen kriminaalipolitiikka edellyttää sitä, että olemme valmiita tarkastelemaan rangaistuksen käytön tapoja ja tavoitteita kriittisesti. Niin tunnustuksen huomioiminen kuin rangaistuksen käyttö ylipäätänsä on syytä toteuttaa mahdollisimman monia näkökohtia silmällä pitäen ja niitä yhteensovittaen. Vaikka esimerkiksi kustannussäästöt ovat keskeisessä asemassa tunnustussääntelyssä, esittämäni mukaan on selvää, että tunnustuksen huomioimisella tulisi olla myös muita tavoitteita. Myös (ja ehkä jopa erityisesti) syytneuvottelumenettelyssä on potentiaalia täyttää monenlaisia intressejä, kuten moraaliseen vakuuttamiseen, restoratiivisuuteen, erityisestäävyyteen, rikoksen vaikutusten vähentämiseen, asianomistajan hyvittämiseen ja teon sovittamiseen liittyviä näkökohtia.

Väitänkin, että tutkimuksessani muotoilemallani tavalla jäsennettynä tunnustussääntely on yhteensovittavissa nykyistä paremmin rankaisemisen – ja tästä seuraten tunnustussääntelyn itsensä – erilaisten tarkoituserien kanssa. Tutkimukseni tarjoaa työkaluja kehittää rangaistuksen käyttöä sekä tunnustuksen huomioimista niin lainsäätäjän, lainkäyttäjien, oikeudenkäyntiavustajien kuin tutkijoiden tarpeisiin. Tutkimustulokseni sisältävät toisin sanoen niin lainsäädäntöehdotuksia, laintulkinta- ja systematisointisuosituksia kuin teoreettista mallinrakennusta. Tutkimustulokseni voivat nähdäkseni mahdollistaa rangaistuksen käytön uusien ja erilaisten intressien toteuttamisen sekä yhteensovittamisen nykykäsitteiksi tehokkaammalla, johdonmukaisemmalla, eettisemmällä ja inhimillisemmällä tavalla. Tällainen kehitys on seuraamusjärjestelmämme viimeaikaiset muutospaineet huomioiden nähdäkseni varsin tervetullut.